

Dag Hammarskjöld:

SLOTTSBACKEN

Tidlöst och tillfälligt, allmängiltigt och personligt, reflektion och iakttagelse — allt hör samman i bilden av slottsbacken i Uppsala som den nu lever i mitt minne, långt efter den tid då den för mig var både hem och lekplats och skola. Skildringens tempus måste vara presens — den omedelbara upplevelsens, det alltjämt närvarandes eller det innerst oföränderligas presens.

Junikväll. Studenternas flyttfågelsvärmar har brutit upp. Majfester, vårbaler och promotion ligger redan fjärran. Och medan sommaren mognar, glider Uppsala in i semesterdvalan.

På slottsbacken, lägrade i sluttningen mot Wennerbergsstoden, lyssnar några grupper till militärmusiken. Det är mest unga familjer och så en och annan av dessa gamla fruar som slår ut vid den tid då syrenerna går i blom för att åter försvinna när augustisolen bränt gräsmattorna gula.

Frejdiga väckelsetoner från pingstmötet i Engelska parken bryter sig mot wienervalser och opera-arior, satta för mässing. Kring Slottet svirrar tornsvalorna och i pauserna skär deras gälla visslingar genom den glasklara skymningen.

Himlen djupnar mot kväll. Instrumenten packas in, och när Gunillaklockan klämtar nio ligger slottsbacken åter övergiven. Försommarnattens tysta kavaljerer tar över. Bland syrenbuskarna går igelkottarna vakt i kärleksbekymmer. Kring oxlarna vid Gröna Kullen svärmar ollonborrarna. Några korta timmar lever slottsbacken åter sitt tysta liv som en av de många höjderna i Uppsalasens långa band av kullar.

I skuggorna vaknar för den romantiske nattvandraren associationer också till människoöden, till historiens tragedier och farser. Strider kring fästet vid åloppet, vallfärder till templet i norr, kröningståg, blodsdåd. Fattiga människors vardag och helg. Och så generationernas kretslopp: studenternas eviga ström, löften som hållits och löften som svikits.

Soluppgången glöder bakom vårdkasberget i Vaksala. Ur diset över slätten stiger de första rökarna, raka som kyrktornet. Bygden vaknar. Sedd från slottsbacken de tidiga morgontimmarna är Uppsala åter den fattiga småstaden på slätten dit bondsöner sökte sig för att läsa till präst. Klockan slår sex och ringaren kommer upp till Styrbiskop för morgonklämtningen. Bortom Mora stenar och skogsdungen kring Linnés Hammarby börjar vingarna svänga runt på kvarnen i Lagga. Fabriksvislorna ljuder. En ny dag börjar — i en ny tids Uppsala.

Veckorna går. På slutningen ned mot den gamla slottsdammen blommar vildrosor och nattglim. Svärmarna har funnit vägen till kaprifolien som klänger uppför den östra muren. Träden står dråktiga i tung grönska. Nere vid ån glittrar lyktorna vid Flustret. Stilla kvällar förirrar sig takter ur restaurangmusiken in i det gråa juldunklet under backens lindar.

Skolresornas och turisternas tid har börjat. Svettiga, i den bästa stassen och med smetiga slickepinnar stretar ungarna uppför den branta backen. Energiska lärare präntar in i dem vad de skall minnas: Gustav Vasa, Erik XIV, Kristina, Karl XI — kanske också Geijer och Gluntarna, kanske Söderblom. Stackars barn — och stackars »stora minnen». Kommer inte en förblivande association att vara hur varmt det var att knoga upp till Slottet och hur dammig vinden kom från den torra slätten? Jag minns början på en sådan föreläsning: »Nu skall barnen lägga märke till att Uppsala Slott ligger på en höjd —».

Gulnande fält och sprucken lera. Åskmoln tornar upp sig vid horisonten. Men ingenting händer och löven hänger matta. Så en efternatt kommer regnet. De stora björkarna under norra tornet rister i vinden. De första dropparna faller och från den vida slätten slår suset mot slottsmurarna som en suck av befrielse. Här satt kungarna, här satt de stora herrarna, och långt efter hednatiden levde nog känslan, att om de inte kunde avstyra missväxt och nöd, så kunde de lika gärna offras till gudarna. Länsstyrelsen — deras prosaiska efterträdare inom slottsmurarna — har ett lugnare liv. Men även för den är det en god dag när torkan bryts.

Augusti är här ingen skördetid, blott sommarens trista epilog. Den tunna grässvålen ligger svedd över de raserade terrasserna ned mot den forna slottsträdgården. Gulnade tidningsblad och papper från julisöndagars kafferep skräpar under buskarna dit de svepts

av vinden. Syrenerna vanpryds av de vissna blomklasarna. Ingen söker sig längre hit.

Ensam i skuggan under ruinerna kan ännu en av platsens rariteter blomma: *Sedum rupestre* — omplanterad på okynne eller kanske en slumpens immigrant till stenskravlet från murverket till Kristinas gemak. Just intill platsen där den växer hittade jag en dag ett kopparmynt präglat 1653, året före abdikationen.

Skolloven är slut. Den första tiden efter återkomsten från landet söker sig ofta klungor av skolpojkar hit upp. Skorna smäller mot fotbollen, när de i solnedgången sparkar den över borggården efter att andfådda ha drivit den uppför den långa backen. Ropen klingar — ropen förklingar, och något är för alltid förlorat.

En dag öppnas landstinget. Salen som ställts i ordning för dess överläggningar fyller norra tornets rundning. Från fönstren ser man ut över staden och de skördade fälten, bort till skogarna som i alla väderstreck avgränsar slättbygden. Tanken förs till det förgångna då konung och folk möttes i rikssalen i södra flygeln, möttes för avgöranden som formade ett lands öde. Jag minns den bortglömd. Sommaren dröjde kvar i doften av saltorkat trä från väldiga bjälkar. I de höga fönsternischerna kunde man i septembersolen finna de fjäderlätta kropparna av tornsvalor som förirrat sig dit från junis lekar och jakter och som aldrig fann vägen tillbaka.

Så ser man de första recentiorerna på orienteringsfärd, litet för självmedvetna, litet för turistmässiga, ibland ännu vallade av föräldrar som begagnar tillfället till en »sentimental journey», men även eljest lätt igenkända. Läsåret börjar. Uppsala tar på sig den akademiska arbetskostymen.

Ännu några veckor lever slottsbackarna alltjämt som en del av staden. In i oktober går söndagspromenaderna gärna över kullen på väg mot Vårdsätra eller Norby. De sista vackra dagarna — »med en susning som när strängar brista och en ångest som när ljuset far» — händer det, att man mot den tunna blå skyn kan se lösslitna leksaksballonger från höstmarknaden på Vaksala torg driva in över träden med en erinran om zigenarna, om cirkusmusiken och hästarna på Feithska tomten och om kyliga äpplen från trädgårdarna utanför staden. Rönnbären lyser röda i backen. På gångarna blänker hästkastanjer som ungarna slängt efter sina lekar. Lönnlöven brinner — tills höstregnen börjar på allvar och de ligger avslitna som en klibbande matta, med luften kärv av deras bittra doft.

Frosten kan komma tidigt. På kvällarna hänger fukten rå med syrlig lukt från jästfabriken nere vid ån. Ibland hör man rävyll från skogarna i väster. Kring lyktstolparna fladdrar sena frostfjärilar.

Hur kände sig en gång Descartes när den korta indiansommaren var slut, hösten tätnade och denna hyperboreiska utpost för kulturen gick mot vintern? Och vilka tankar fyllde hans lärjunge i de stora, tomma salarna när slätten låg i mörker och regnet drev mot rutorna som slag av vågor mot ett ensamt skepp i blåsten? Jag förstår »Mor Pettersson», den gamla städhjälpen, som en sådan kväll, när hon gjorde rent i lantmäterikontorets nyktra lokaler, mötte drottningen själv »i svart sammet och vita spetsar». (När hon hämtat sig från förskräckelsen frågade hon dock — enligt egen uppgift — den höga vålnaden vad »Fröken hade där att göra».)

Snön, den första snön, fullbordar isoleringen. Ännu in på 20-talet plogades backen och borggården upp med en väldig träplog. Det var ett drygt och långsamt arbete. I gryningsdunklet efter en snönatt ekade ropen mot murarna när hästarna eggades till nya ansträngningar. Bland karlarna på plogen var då även »Toko-Larsson», Slottets vedgubbe med sågspånsdoft i det blåa förklädet och is i valrossmustascherna. Kanske fann han vid tömmarna en ersättning för den tid »då landshövdingen var en fin herre med eget ekipage och jag skötte hans hästar».

Ju högre drivorna och snödriften tornades upp på nordsidan, ju större distansen tycktes bli till staden, desto envetnare reste sig de röda Vasamurarna och desto djupare blånade nattperspektiven i de gamla praktrummen, vilkas nutidsinredning försvann i dunklet. Så återförde vintern Slottet till dess storhetstid. Femtonhundrat, sextonhundrat! När snön byggde sina skansar, krävdes ingen fantasi för att frambesvärja dessa seklers dagar och ljud och gestalter.

En kritiker av det sätt på vilket man i vår tid låtit en vildvuxen vegetation erövra slottsbacken och delvis omdana den till en park klagar över att man förvandlat ett epos till borgerlig idyll. Sticken i Suecia Antiqua och andra äldre bilder visar slottsbacken kal och trädlös. Så ter den sig också på Billmarks litografi. De långa osmyckade murarna, det norra tornet talar alltjämt samma språk, när träden står avlövide och snön utjämnat och förenklat allt.

Som åldern i en människas ansikte kan mejsla fram det bestående under det tillfälliga, renar vintern dragen så att sammanhang återställas som sommaren dolde. I förlängningen på uppfarten från

Carolina Rediviva ligger Övre Slottsgatan, som inte blott till namnet har en särskild anknytning till Slottet. Den går förbi det gamla posthuset, Geijersgården och de röda byggnaderna bakom denna och slutar i några ålderdomliga gårdar vid slutningen mot vad gamla torggummor ännu kan kalla Katedralskolan. Hit har bönderna sedan sekler kommit in med sina foror och här har hästarna sina stallar i väntan på återfärden.

En mörk decembermorgon. Snön ligger tung vid dessa låga längor, runt djupa gårdar. Ångan ryker från hästryggarna. Det doftar färsk gödsel. Bjällerklang och rop, ren halm på snön och knarrande stövar. Var det annorlunda den tid till vilken vintern fört Slottet tillbaka, den tid då det var säte för makten i ett självsäkert men fattigt böndernas vinterland?

Julen kommer och går, med klämtande klockor i domkyrkotornen och från slätten. Mellandagarna är slutet på denna del av slottsbackens liv, och nyårsnatten är högtiden framför andra kring vad som nu återstår av Vasakungarnas renässansborg. De lutherska psalmernas erinran om tidens bittra flykt och alltings förgänglighet fångar den stämning i vilken Slottet sjunkit tillbaka medan vintermörkret tätat. När slättvinden sveper in mot murarna minns man de gamles ord att blåst nyårsnatten bådär stora herrars död.

Nyårsdagen är åter nutid. Traditionen för hundratals gäster från staden och bygden samman för några korta timmar i vad som nu är länsresidenset. Illusionen av isolering bryts, Slottet fogas in i det närvarande: lekt och lärd, godsägaradel och officerare från militärförläggningarna, präster och professorer, borgare från industri och handel, bönder och fackföreningsmän — allt som tillsammans är Uppsala av i dag.

En gång då kraven var mindre, bjöd slottsbacken i januari och februari på en sorts social motsvarighet till skridskoåkningen på Nybroviken som vi sett den på träsnitt från Ny Illustrerad Tidning. Den blygsamma slutningen ned från Slottet genom Sturevalven plogades upp, vatten hälldes över vägbanan och på kvällarna var backen samlingsplatsen för ivriga kälkåkare. Vuxna och barn tycktes lika roade och stämningen stördes sällan av »fulla gubbar» (»juvenile delinquency» var ännu inte uppfunnen). Man kom inte långt och farten blev ej hög, men det var en festlig stund under lyktorna med något av sommarens idylliska småstadsstämning.

»Knarr . . . Knarr . . . Blanka galoscher i gatan gå. Tidig mor-

gon, med rosor i frost. Domherre tung på grenen.» Disting och marknad. Olaus Magnus avbildar dem drivande sin köpslagan på isen. Nu slår Norrlandsbönder och samer upp sina stånd i gårdarna i Svartbäcken och där frodas kommersen i renkött och fällar. Vid denna tid kan också domherrarna, och kanske sidensvansar, komma strykande i stora flockar. En »tidig morgon, med rosor i frost» hänger de som färgranna julgransprydnader i oxlarna på slottsbacken. Ett par dar senare är de åter försvunna och med dem de röda bären. Kvar är endast vardagens gråsparvar och talgoxar.

Fastlag. »De svarta almar vårens psalmer tona, och droppar lacka som tyst och lycklig gråt mot jordens mull.» Marssolen smälter vallarna. Medarna skär igenom i blötsnöen och kalkåkningens tid är förbi. Ned för slutningen risslar vattnet. Vårdagjämningsstormarna sliter hatten av dem som går över backen. På kvällarna glöder himlen upprorsröd över skogen bort mot Läbyvad. Mörkret faller och man ser fönstren glimma i domkyrkan där ljusen tänts för passionstidens aftongudstjänster.

En morgon — det kan vara redan kring Marie Bebådelsedag — blommar de första luktviolerna på rundeln på borggården (i själva verket stadens vattenreservoar som en pietetslös tid inte sänkt tillräckligt djupt för att rädda slottsarkitekturens linjer). Så vaknar svalörten. Jorden är tunn. Den värmes lätt upp av solen och kommer alltid först med de tidiga vårblommorna. Snart följer vårlök i backen ned mot Botaniska trädgården.

Ännu länge står träden kala, men fåglarna vänder åter. Från buskarna hörs de första bofinkarna. I de höga nakna popplarna på västsidan har en rödhake sin rastplats och efter solnedgången fyller hans sång den bottenlösa himmelskupan som svalt vatten ur en källa i mossan.

»April är grymmast av månader.» Några stenkast bort börjar allén till kyrkogården dit många nu söker sig för att ställa i ordning efter vintern. I kvällningen ser man dem ofta, med små spadar och krattor, gå hem över slottsbacken som för att få en blick före natten över den vårliga jordbruna slätten. Det ter sig riktigt när slottsbacken så fogas samman med sin nära granne. I den banala Uppsalaromantiken är våren de ljusa löftenas tid. Den är också minnenas, i en stad, tung av historia, till vilken många gamla söker sig tillbaka som till en hamn på kusten av ett ljusare förflutet.

»April är grymmast av månader.» Efter mars uppbrottsstämning och innan maj lövas, ter sig vårens gråkalla väntan med den snåla

slättvinden ändlös och sugande. Det växandes oro blandas med minnen och smärta.

Till slut kommer Valborgsmässan, slättens och stadens egen nyårsfest. Röken från bålén drar i skymningen sina band över slätten. Mot aftonen myllrar backen av folk, och när studenttåget efter nioklämningen når norra tornet står leden täta. Sången stiger. Det traditionella talet varieras ånyo. Men knappt har stämningen skapats och upplevts i ett ögonblicks gemenskap, förrän den förflyktigas och allt är över. Snart ligger kullen åter öde, vänd i tystnad mot det kommande. När himlen redan är ljusast i norr, kan man ännu vid horisonten bortom Bälinge och Åkerby kyrkor skönja enstaka eldar, glimmande som fallna stjärnor. Natten igenom dröjer lukten av brinnande tjära kvar i vinden, blandad med friskheten av naken, fuktig jord.

Maj. För en tid blir studenterna slottsbackens herrar. I de tidiga timmarna efter gaskerna strövar de i gryningen över backen där den kyliga morgonbrisen från slätten vädrar lungorna. Tentamensskivor och nationsfester blir dag efter dag, vecka efter vecka inledningen till eskapader uppe i sluttningarna, dit ingen polis i onödan söker sig för att upprätthålla ordningen.

Bland kullerstenarna under Sturevalven blommar nu *Androsace septentrionalis*. I skolpojknarnas ögon är de små vita stjärnblommorna slottsbackens botaniska aristokrat, ständigt hotad av oförstående trädgårdsdrängar som sänts upp för att »rensa bort ogräs». Myrstammarna börjar sina traditionella gränsfejder. I gruset bygger grävsteklarna sina hålor, och när solen bränner, ser man dem — halvt flygande, halvt springande — gå på ivrig spindeljakt, drivna av instinkten att, med lika grymma som raffinerade medel, söra för okända efterkommande. Kampen för tillvaron i denna mikrokosm kunde gett Henri Fabre stoff för ännu en volym i hans »*Souvenirs entomologiques*».

Så en majdag öppnas Botaniska trädgården för det officiella vårfirandet. Luften är söt av lönnsoft. »Vakna äro svalorna och humlor och honungsbin.» Musik och sång ljuder upp mot Slottet som åter flyktigt fogas samman med vad som en gång var den kungliga trädgården nedanför terrasserna, ett stormaktsdrömmens Versailles med granar och gråsten.

I morgontimmarna efter vårbalen söker sig paren uppför backen. Är det ljumt i luften ser man dem ligga där i gräset, högtids-

klädda, redo för soluppgången. Kanske är det Kristi Himmelsfärdsdag. I den tidiga morgonen klingar pingstkoraler från domkyrkotornen. De når blott svagt över till slottsbacken, men i kåddoftan under de nyutspruckna björkarna i norr är det ändå en stund att vänta på.

Läsåret når slutet. Som en ersättning för de gamla slottsbatterierna har militären kört upp kanoner utanför universitetet och promotionsdagens morgon ljuder saluten som en tribut från den världsliga myndighet som en gång hade sitt säte på åskrönet till den andliga makt som vuxit upp i dess hägn och gett staden dess namn och dess storhet.

På eftermiddagen kan man se dem, jubeldoktorn, ännu med lagerkransen kring pannan, och den nypromoverade som ser fram mot sitt lektorat. Det är femtio år emellan dem. Den ene går över backen för att, före uppbrottet, än en gång se staden där han arbetat under långa år för att lägga grunden för sin livsinsats. Den andre mäter inför mötet med ungdomsstaden distansen mellan vad han en gång hoppades och vad han förverkligade. Hur många återvänder som segerherrar?

Hur många kommer tillbaka?